

ИСТИФОДАИ БАЪЗЕ КАЛИМА ВА ИБОРАҲОИ ТУФАЙЛИИ СОДДА ВА СОХТА ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ**Хочаназарова Шаҳзода Орифҷоновна**

донишҷӯи курси 2-юми ихтисоси арабӣ-англисии МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи акад. Б.Ғафуров», Тадҷикистан, Хуҷанд

Ашрапов Баҳодурҷон Пулотович

научный руководитель, Роҳбари илмӣ, сармуаллими кафедраи забони англисии МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи акад. Б.Ғафуров», Тадҷикистан, Хуҷанд

Дар чараёни рушду тараққиёт забонҳои мавриди назар ба монанди забони тоҷикӣ як қатор давраҳои инкишофро аз сар гузаронидаанд, ки дар натиҷаи он дар тамоми системаи забон тағйиротҳои кулӣ ба амал омадаанд. Ба ин тағйиротҳо омилҳои гуногун таъсир гузоштаанд, ки натиҷаи онҳо якҷайл нест. Азбаски забон - системаи серамалу рушдбанда аст, пас дарки моҳияти назариявии аксарияти воқеаҳои забониро танҳо бо роҳи омӯзиши диахронии забон метавон амалӣ намуд. Солҳои охир забоншиносони дохилу хориҷи кишвар ба таҳқиқоти муқоисавии забонҳо пардохтаанд. Маҳз ба воситаи муқоисаи забонҳо шароит фароҳам омад, ки забонҳои гуногуни ҷаҳонӣ омӯхта шуда, хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи онҳо муайян гарданд. Омили асосии рушди босуръати таҳқиқоти муқоисавӣ дар даҳсолаи охир бо таваҷҷуҳи зиёд ба забонҳои хориҷӣ, ки талаботи аввалиндараҷаи соҳаи иттилоот ва илму техника гардидааст, алоқамандӣ дорад.

Мақсади асосии тадқиқоти мо ин ошкор сохтани истифодаи баъзе калима ва ибораҳои туфайлӣ дар асоси маводҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад. Мусаллам аст, ки воҳидҳои туфайлӣ дорои якчанд анво буда, аз ҷумла воҳидҳои туфайлии содда ва сохтaro баррасӣ хоҳем кард. Воҳидҳои содда дар забонҳои мавриди қиё аз як решаву аз як ҳиссаи нутқ ташаккул меёванд, ба мисли:

Воҳидҳои туфайлии содда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Забони тоҷикӣ	Забони англисӣ
аввал	so - бинобар ин
сонӣ	while - вақте, ки
хӯш	also - гарчанде
охир	well - хӯш, инак
баъд	then - баъд, сониян

Дар асоси ҷадвали боло метавон иборизии ақида кард, ки дар забони тоҷикӣ воҳидҳои туфайлии содда микдоран кам буда, ҳини тарҷумаи калимаҳои туфайлии забонҳои мавриди қиёс ба шакли ё сохта ва ё мураккабу таркибӣ корбаст мешаванд, ки ин вежагӣ яке аз хасоиси боризу фарқкунандаи ҳисобида мешавад.

Маълум аст, ки дар ташаккули ин ё он воҳидҳои грамматикӣ, аз ҷумла калима ва ибораҳои туфайлӣ вандҳо нақши калидӣ доранд. Ба вижа забонҳои муқоисашаванда дорои ба худ хос пешвандҳо ва пасвандҳо мебошанд, ки баъзеашон дар ин ҷода фаъоланд ва баъзеашон бошанд, каммаҳсул ба назар мерасанд. Бояд қайд намуд, ки вожанигорӣ ҷиҳати бой гардонидани фонди луғоти забонӣ саҳми меҳварирро касб мекунад. Ҳар як забони олам

вежагиҳои меҳвари худро доро буда, ҷанбаҳои мухталифро за қабилӣ сохтори грамматикӣ, таркиби луғавӣ ва системаи овоиро муташакклианд. Ҳар яки ҷанбаҳои мазкури забон ба тадқиқоти мустақили ҳам назариявӣ ва ҳам амалӣ ниёз доранд. Дар гузашта бештар ҷанбаи грамматикӣ забон баррасӣ мегардид, вале бо мурури замон ҷанбаҳои дигари он, аз ҷумла таркиби луғавӣ, вежагиҳои сохторӣ ва унсурҳои воҷанигорӣ низ омӯхта мешаванд.

Ба ҳамин васила, дар забонҳои дунё воҷасозӣ нақши калидӣ ва дар байни дигар восоити ғанисозии фонди луғавӣ он мавқеи боризро касб мекунад. Моҳияти калима ва вижагиҳои фарқкунандаи он аз нигоҳи сохтору корбаст аҳаммияти худро гум накардаанд [5; 7]. Калимасозӣ, аз рӯи андешаҳои муҳаққиқон яке аз сарчашмаҳои асосии тақмили таркиби луғавии ҳар гуна забон ба ҳисоб меравад [6, с.27]. Дар иртиботи ҳамин андеша маълум мегардад, ки дар нигоштаҳои муҳаққиқон ва адабиёти мавҷудаи илмӣ вожаҳои забонро аз нигоҳи сохтор ба калимаҳои сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ ё дар қолаби ибора муқаррар кардаанд, ки мо низ ба ҳамин гурӯҳбандӣ таъя менамоем. Тарзҳои - калимасозии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ то андозае устувор буда, дар садсолаҳо тағйир намеёбанд ва дар асоси ҳамин қолабҳо дар забонҳои муқоисасазаванда вожагони нав ба вуҷуд меоянд.

Мусалламан, дар забони англисӣ танҳо пешвандҳои **a-, be-, co-, im-, in-, over-, inter-, under-** ва пасванди калмасозии **-ly** дар ташаккули воҳидҳои туфайлӣ ҳиссагузори намуда, онҳо одатан бо дигар ҳиссаҳои нутқ унсурҳои нави луғавӣ созмон меёбанд. Барои тасдиқи гуфтаҳои фақуззикр мо тасмим гирифтем, ки то чанд амсоли марбутаро нигошта бошем, аз ҷумла: **аз сифат serious – seriously** (чиддӣ, аниқ); **аз исм name – namely** (асосан, яъне); **аз шумора second – secondly** (сониян); **аз сифати феълӣ delighted – delightedly** (тааҷҷубомезона, ҳайратанезона); **аз феъли ҳол willing – willingly** (сидқан).

Indeed- дар ҳақиқат- ибораи туфайлии сохта буда, аз реша ва пешванди “in-” иборат буда, ба ҳайси воҳиди туфайлии сохта баромад мекунад: Ин шугуни нахустин барои тамошоҳои имрӯз шуданӣ фоли «хайр» буд. **Дар ҳақиқат** ҳам тамошо, ҷӯшида рафт: [2, с.39]; **Indeed** you should take care of yourself as well as of your friend. Let me entreat you to run no risks [1, с.78].

first (firstly) - якум, аввалан; second (secondly) - дуюм, дуввумин: - бояд қайд намуд, ки дар мисоли болоӣ воҳидҳои туфайлии забони англисӣ ба таври мувозӣ ҳам сода ва ҳам сохта адои ин вазифа кардаанд.

Mr. Elton had **first** entered not two years ago... [1, с.96]; ...as a settled, and, **secondly**, as a good one- well aware of the nearly equal importance of the two recommendations to Mr. Woodhouse's mind [1, 332].

Аслан, дар забони тоҷикӣ калимаҳои **тамоман, фавран, қаблан, абадан, баъзан, сахван, маҷбуран** ва **тасодуфан**, ки ба гурӯҳи зарфҳои дараҷаву замон ва сабаб дохил мешаванд [4, с.271-274], аз забони арабӣ бо аломати эърибиашон иқтибос шудаанд. Дар грамматикаи тоҷикӣ ҳарчанд ин гуна зарфҳоро аз исм ва анҷомаи **-ан**, ки аз он бо суффикси **-ан (-ян)**-и зарфсоз ёд шудааст [4, с.276], сохта донанд ҳам, ба андешаи ин ҷониб, он қадар дуруст нест.

Аз ин лиҳоз, дар забони тоҷикӣ барои ташаккули воҳидҳои туфайлии сохта яке аз пасвандҳои маъмули ин забон **-ан** мебошад, ки қаринаи он дар забони англисӣ **-ly** буда, ки мисолҳои дар болозикршуда дол бар ин гуфтаҳо.

Пайнавишт:

1. Emma Jane. Austen. - V. I., Ch.I. - Landon, 1990. - 345 p.
2. Айнӣ, С. Ғуломон. Роман. - Душанбе: Адабиёти бачагона, 2019, - 488 с.
3. Ашрапов, Б.П. Баъзе мулоҳизоти аспективатӣ дар арабӣ ва англисӣ / Б.П. Ашрапов // Интернаука. - 2022. - No 17-8(240). - С. 25-27.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик - Душанбе: Дониш, 1985, - 356 с

5. Смирницкий, А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. - М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. - 440 с.
6. Хоркашев, С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Хоркашев. - Душанбе: Ирфон, 2014. - 106 с.
7. Яшманова, В. А. Инструментальность и субъективно-объективные отношения / Теория функциональной грамматики / В. А. Яшманова. - СПб, 1992. - 178 с.
8. Ashrapov, B.P. The level of usage of the suffix -он/-s/-es in the Tajik literary language referring to the XIX-th century / B.P. Ashrapov // Оригинальные исследования. - 2022. - Vol. 12. - No 4. - P. 172-177.
9. Ashrapov, B.P. The Level of Usage of Particles in the historical work entitled as "Tuhfat-ul-khoni" by Muhammadvafoi Karminagi / B.P. Ashrapov // Филологический аспект. - 2022. - No 3(83). - P. 136-141.
10. Ashrapov, B.P. Comparative analysis of morphological peculiarities of self-emphasis pronouns in the Tajik literary language appertaining to the XVIII-th and XX-th centuries / B.P. Ashrapov // Заметки ученого. - 2022. - No 2. - P. 39-41.
11. Kuzieva, N.M. The Level of Usage of Arabic Preposition «maa=with, together» in the Tajik Literary Language Referring to the XIX-th Century / N.M. Kuzieva, B.P. Ashrapov // Тенденции развития науки и образования. - 2022. - No 85-5. - P. 66-68. - DOI 10.18411/trnio-05-2022-202.